

передусім, є гітара та скрипка, які найчастіше відтворювалися з пам'яті (блок 1), їх зображення та звучання також добре розпізнаються (блоки 2, 3). Ближче до ядра перебуває фортепіано, трохи далі – орган, флейта та бубон. Орган віддалений від центру категорії. Ми змушені робити такий висновок незважаючи на те, що і зображення, і звучання цього інструмента добре знані усім респондентам. Причиною нецентрального положення в досліджуваній категорії є те, що його не часто згадували респонденти у відповідях першого блоку експерименту: студенти добре знають цей МІ, але мало ймовірно, що вони б зарахували його до прототипових. Стосовно народних інструментів, то до центральної зони категорії увійшов бубон. Опрацювання результатів нашого дослідження дає змогу зробити обґрунтований висновок про те, що наповнення та будова категорії МІ можуть бути виявлені за допомогою психолінгвістичного експерименту. У перспективі – вивчення й інших культурно маркованих категорій.

Література

References

1. Khadzhyohlova, O. (2010). Struktura Katehoriyi «Muzychni Instrumenty» v Kontseptosferi Krymskotatarskykh ta Ukrayins'kykh Studentiv: zistavnyy aspect [Structure of the category of musical instruments in the conceptsphere of Crimean Tatars' and Ukrainian Students: comparative approach]. *Vcheni Zapysky Krymskoho Inzhenero-Pedahohichnoho Universytetu. Vypusk 23. Filolohichni Nauky*, 59–66.
2. Khadzhyohlova, O. (2012). Katehoriya «Muzychni Instrumenty» v Svidomosti Nosiyiv Anhliys'koyi Movy [The category of Musical Instruments in the Consciousness of English-speaking People]. *Nova Filolohiya. Zbirnyk Naukovykh Prats'. Zaporizhzhia: ZNU*, 54, 129–134.
3. Labov, W. (1973). The boundaries of words and their meaning. [in] Charles-James N. Bailey and Roger W. Shuy, eds, *New ways of analyzing variation in English*. Washington D. C., 340–373.
4. Lakoff, G. (1992). *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*, The University of Chicago Press.
5. Rosch, E., Mervis, C. B. (1975). Family resemblances: studies in the internal structure of categories. *Cognitive Psychology* 7, 573–605.
6. Taylor, J. R. (1995). *Linguistic Categorization*. Oxford: Oxford University Press.

Анна Кульчицька

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

anna379@ukr.net

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС У СВІТЛІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТЕОРІЇ ЕМОЦІЙ

Received March, 17, 2014; Revised March, 29, 2014; Accepted April, 14, 2014

Анотація. Стаття присвячена проблемі пізнавального інтересу. Розглянуто теоретичний аспект категорій інтересу та пізнавального інтересу, підходи до визначення цих понять. Сьогодні можна виділити дві лінії у трактуванні поняття інтересу. Одна з них ґрунтується на уявленні про

інтерес як ставлення. Інша – на уявленні про інтерес як вторинну потребу, трансформовану в мотив поведінки. Мотиваційна сутність інтересу традиційно вважається основою ефективної навчальної діяльності. Незважаючи на велику кількість робіт, у яких досліджено пізнавальний інтерес, його концептуальне розуміння потребує подальшого розвитку, що і зумовлює актуальність нашої роботи. Неоднозначність у трактуванні поняття пізнавального інтересу виступає підставою для уточнення його сутності методами контент-аналізу та моделювання. Досліджено сутність і психологічний механізм функціонування пізнавального інтересу у світлі інформаційної теорії емоцій, запропоновано авторські визначення понять інтересу та пізнавального інтересу. Зазначено психолінгвістичний аспект формування пізнавальних інтересів, їх класифікація і важливість для розвитку особистості та навчального процесу. Запропоновано авторську модель інтересів особистості та модель функціонування пізнавального інтересу.

Ключові слова: *пізнавальний інтерес, інтерес, ставлення, мотив діяльності, психологічний механізм, особистісний розвиток*

Kulchytska, Anna. Cognitive Interest in the Context of Information Theory of Emotions.

Abstract. The article is devoted to the problem of cognitive interest. The theoretical aspect of the categories of interest and cognitive interest, scientific approaches to determination of these concepts are considered. Today there are two lines of interpretation of the concept of interest. One of them is based on consideration of interest as attitude. Another line is based on consideration of interest as the need transformed into behavior motive. Motivation essence of interest is traditionally considered as the basis for efficient educational and cognitive activities. Despite of great amount of researches on cognitive interest, its concept needs further investigation. This fact speaks for the article subject-matter to be topical. A variety of interpretations requires the clearing up of the concept of cognitive interest. For this purpose content-analysis and modeling methods are applied. Different scientific approaches are described to study the psychological mechanism for the development of cognitive interest. Own determinations are suggested for interest / cognitive interest. The psychological & linguistic aspect of the development of cognitive interests, their classification and importance for personality development and education process are described. The model of personality interests and the model of cognitive interest development are presented.

Keywords: *cognitive interest, interest, attitude, activities motive, psychological mechanism, personality development*

Кульчицкая Анна. Познавательный интерес в свете информационной теории эмоций.

Аннотация. Статья посвящена проблеме познавательно интереса. Рассматривается теоретический аспект категорий интереса и познавательного интереса, подходы к определению этих понятий. Сегодня можно выделить две линии в определении понятия интереса. Одна из них основывается на представлении об интересе как отношении. Другая – на представлении об интересе как вторичной потребности, которая трансформируется в мотив поведения. Мотивационная сущность интереса традиционно считается основой эффективной учебно-познавательной деятельности. Несмотря на большое количество работ, в которых исследуется познавательный интерес, его концептуальное понимание требует дальнейшего развития, что определяет актуальность темы нашей работы. Неоднозначность в определении понятия познавательного интереса является основанием для уточнения его сущности методами контент-анализа и моделирования. Исследованы сущность и психологический механизм функционирования познавательного интереса в свете информационной теории эмоций, предложены авторские определения понятий интереса и познавательного интереса. Описаны психолінгвістический аспект формирования познавательного интереса, их классификация и важность для формирования личности и учебного процесса. Предложено авторскую модель интересов личности и модель функционирования познавательного интереса.

Ключевые слова: *познавательный интерес, интерес, отношение, мотив деятельности, психологический механизм, личностное развитие*

Вступ

Теорія інтересу виникла на початку ХХ ст. як частина аксіології. Її представники Р. Перрі, Д. Паркер (США), Ф. Теннант (Англія) визначають інтерес як суб'єктивне ставлення людини до предметів і явищ дійсності на основі бажань, схильностей, симпатій. Сьогодні можна виділити дві лінії у трактуванні поняття інтересу. Одна з них базується на уявленні про інтерес як ставлення, інша – на уявленні про інтерес як вторинну потребу, трансформовану в мотив діяльності. Мотиваційна сутність інтересу традиційно вважається основою ефективної навчально-пізнавальної діяльності. Єдиним у розумінні інтересу сучасними авторами виступає ознака вибірковості. За нашими спостереженнями, в педагогічній психології поняття «пізнавальний інтерес» поступово витіснило поняття «інтерес», на відміну від соціальної психології, де здебільшого використовується останнє. Розвиток теорії інтересу здійснюється через використання емпіричних даних. Незважаючи на велику кількість робіт, у яких досліджено пізнавальний інтерес, його концептуальне розуміння потребує подальшого розвитку, що і зумовлює актуальність нашої роботи.

Аналіз наукових дослідження показав, що проблема пізнавальних інтересів особистості завжди привертала увагу психологів (М. І. Алексєєва, Л. Б. Ананьєв, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. С. Ільїн, Г. С. Костюк, В. В. Давидов, А. Н. Леонтєв, А. А. Леонтєв, В. М. Матюхін, В. Н. Мясіщев, А. О. Смірнов, Б. М. Теплов, С. Л. Рубінштейн, В. А. Ядов та ін.). Виходячи з їхніх досліджень, формування та розвиток пізнавальних інтересів відбуваються під впливом багатьох чинників і є ланкою спрямованості особистості, мотивом діяльності (Kulchitska 2000). Серед сучасних українських науковців варто відзначити дослідження І. Д. Беха, Ж. П. Вірної, Л. В. Засєкіної, К. Б. Єсиповича, Г. І. Кондратюк, А. В. Кульчицької, С. Д. Максименка, В. Ф. Моргуна, А. Я. Чебикіна й ін.

Мета та завдання статті – теоретично обґрунтувати сутність пізнавального інтересу в світлі інформаційної теорії емоцій.

Методи дослідження

Неоднозначність у трактуванні поняття пізнавального інтересу виступає підставою для уточнення його сутності методами контент-аналізу та моделювання, які ми використовуємо у дослідженні.

Процедура дослідження

Поняття інтересу (із латин. – «мати значення», *inter* – між, *esse* – бути) передбачає те, що необхідне та важливе для індивіда, колективу, класу, нації або суспільства. Водночас це породження об'єктивних соціальних умов, які спрямовують активність і діяльність людей. Його тлумачать як допитливість, бажання дізнатися або брати участь у чомусь; якість, яка збуджує турботу та зацікавленість, готовність віддати увагу, а також активність або предмет, якому віддається увага. Інтерес також трактують як цілеспрямованість думок і дій, що відображають матеріальні та духовні потреби окремих людей (особистий інтерес), соціальних груп (загальний інтерес). Інтерес виявляється у позитивному

емоційному ставленні до об'єкта, в зосередженні уваги на ньому. За нашими спостереженнями, тимчасовий ситуативний інтерес виникає в процесі виконання якоїсь дії і згасає при її завершенні; стійкий інтерес – риса особистості й важлива умова творчого ставлення до діяльності, яка спонукає до розширення уявлень людини та збагачення її досвіду.

Наведений вище семантичний аналіз за словниковим тлумаченням дає змогу виявити розвиток уявлень про пізнавальний інтерес. У психологічній структурі індивіда інтерес займає своє визначене місце – між внутрішньою потребою людини та зовнішнім світом, у якому вона перебуває. Далі ми змодельуємо пізнавальний інтерес (рис. 1).

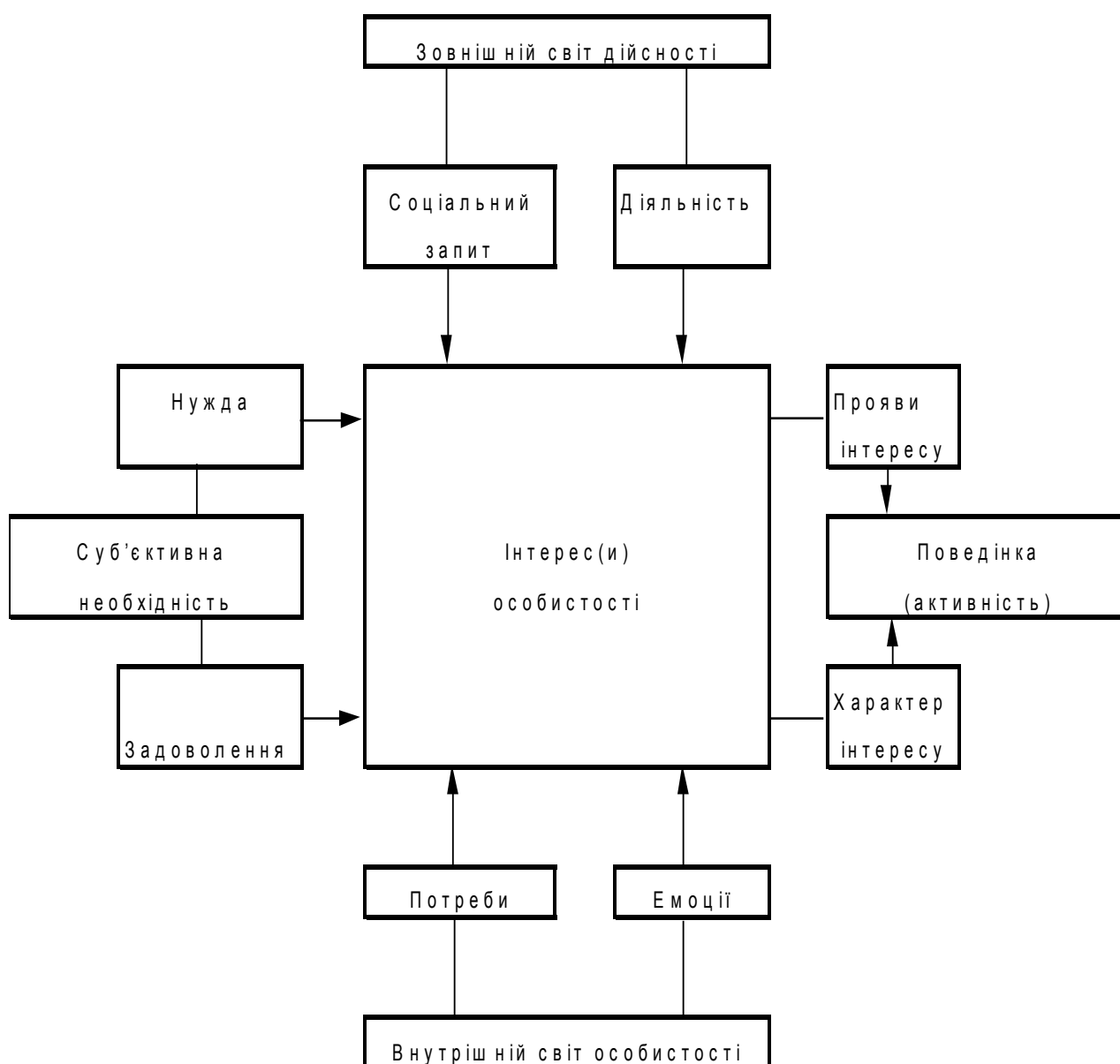

Рис. 1. Модель поняття інтересу особистості

Для систематизації наведених вище тлумачень поняття інтересу та враховуючи метод моделювання, ми провели структурний аналіз і побудували списки даних основних елементів схеми інтересу.

Система інтересу включає декілька підсистем:

1) підсистема механізму має такий список даних категорії внутрішнього світу людини: потреби, емоції, цінності, схильності, ставлення, бажання, симпатії, допитливість;

2) підсистема керування має такий список даних категорії зовнішнього світу: запит, діяльність, самоствердження, спілкування в колективі, оцінка інших;

3) підсистема входу має такий список даних категорії суб'єктивної необхідності: темперамент, оцінка реальності, потреба;

4) підсистема виходу має такий список даних категорії проявів інтересу: увага, зацікавленість, турбота, витрачений час, активність, а також список даних категорії характеру інтересу: загальний, особистий, тимчасовий, стійкий.

Модель, яка узагальнює поданий вище аналіз, також дає підставу стверджувати, що існують різні підходи до проблеми пізнавального інтересу:

1) соціально-психологічний – розглядає інтереси через підсистему зовнішнього світу, оскільки атитюди (*attitudes* – ставлення) зумовлюють спрямованість особистості та спонукають до діяльності;

2) психолого-педагогічний – через підсистему поведінки розглядає інтерес як невід'ємний елемент свідомості та джерело поведінки особистості; інтерес характеризується як вибіркоче активне ставлення до об'єктів дійсності та способів діяльності;

3) психофізіологічний – розглядає інтерес через підсистему внутрішнього світу індивіда, визначає місце інтересу в сферах потреб та емоцій. Започаткований І. М. Сеченовим та І. П. Павловим, цей напрям розвинувся в інформаційну теорію емоцій (П. В. Симонов), зокрема в рамках напряму нейропсихології навчання (Simonov 1990; Vygotsky 1996). Ця теорія, на нашу думку, висвітлює темні місця в теорії пізнавального інтересу.

Отже, інтереси виступають предметом різних наукових підходів та напрямів і безпосередньо пов'язані з потребами або ставленням. Більше того, потреби й емоції протиставляються, а використання поняття вторинної потреби засвідчує неточності трактування сутності інтересу. Це спонукає прослідкувати утворення інтересу як наслідку емоції в ракурсі інформаційної теорії емоцій. На основі класичних положень фізіології про закономірності вищої нервової діяльності та взаємодію організму з середовищем, в якому вона живе, цим підходом визначено механізми збудження та гальмування в пізнавальній і навчальній діяльності та описано можливість підвищення їх ефективності.

Один із основних принципів інформаційної теорії емоцій: потреба приводить до домінувальної мотивації, яка створює готовність людини до тієї чи іншої діяльності. Звертаємо увагу на слово «готовність» і вважаємо, що розрив між готовністю та діяльністю особистості заповнюють пізнавальні інтереси. О. Я. Чебикін доводить органічний зв'язок емоцій і мотивацій і створює систему емоційної регуляції навчальної діяльності (Kulchitska 2000). Неадекватно організовані потоки інформації витісняють позитивні емоційні компоненти з навчально-пізнавальної діяльності, що негативно впливають на

здоров'я. Такі факти яскраво ілюструють умовне протиставлення категорій «потреба» й «емоція», якщо мова йде про навчальний процес.

Інформаційна теорія емоцій, уважаємо, успішно розв'язує проблему співвідношення потреб та емоцій у психічній сфері особистості й структурі її діяльності та позначає в них місце пізнання і пізнавальних інтересів. Емоція відображає мозком актуальні потреби та можливості їх задоволення, оцінює ймовірність досягнення мети. Тут виявляється зворотній вплив емоцій на мислення та потреби, при цьому емоція посилює потребу, а надто хороший або поганий прогноз щодо її задоволення послаблює її. Прогнозування ймовірності задоволення потреби виступає базовим принципом інформаційної теорії емоцій. Вона заявила про динаміку потреб, яка можлива лише завдяки інформаційній функції емоцій, тим самим говорячи про природну єдність потреб та емоцій.

Наші експериментальні дані моделювання життєвих ситуацій підтверджують інформаційно-емоційну природу інтересу та пізнавального інтересу, відтак уможливаючи уточнення цих понять (Kulchitska 2004; Kulchitska 2000). За нашими визначеннями:

– інтерес – це регулятивна функція психіки, яка проявляється в емоційно-оцінювальному ставленні індивіда до предметів, явищ і процесів дійсності та сприяє задоволенню потреби в інформації, яка генетично притаманна людині;

– пізнавальний інтерес – це емоційно-оцінювальне ставлення індивіда до інформації про життєдіяльність для усвідомленого пізнання засобами мови та мовлення, освоєння середовища й адаптації до нього.

Створивши умовний образ інтересу як системи, приймаємо його модель (рис. 1) за певну сукупність якостей, що характеризують інтерес у цілому як оригінал. Проектуючи поняття «інтерес» на поняття «пізнавальний інтерес», уважаємо, що останнє, будучи часткою першого, має всі його ознаки. Як відзначалося вище, інтерес – це активне емоційно-оцінювальне ставлення людини до світу. Отже, інтерес і пізнання тісно пов'язані між собою, і якщо пізнання як діяльність можливе певною мірою без інтересу, то інтерес, на нашу думку, виникає, активізується, розвивається та зникає при умові здатності людини до пізнання й унаслідок його.

Вважаємо, що саме необмежений спектр пізнавальних інтересів дає людині шанс залишатися неповторною індивідуальністю, йти своїм шляхом у житті, творчо самостверджуватися, ініціативно працювати. Через пізнання предмета інтересу зрештою відбувається розвиток особистості. А пізнавальні інтереси, що об'єднують людей, виступають основою свідомого розвитку суспільства та збільшують ефективність управління соціальними процесами.

Пізнавальні інтереси за структурою розподіляються на змістові та процесуальні, гуманітарні та технічні, наукові та художні, професійні та довільні, індивідуальні та суспільні, егоїстичні та колективні тощо. Вважаємо, що пізнавальний інтерес має безпосереднє відношення до будь-якої з названих груп, адже кожна з них не може існувати без усвідомлення нового. Інтерес до пізнання – особлива сутність людини, без якої вона втратила б неповторну

індивідуальність. Створення умов для активізації пізнавальних інтересів утілює передусім гуманістичну ідею. Та не менш важливим є завдання підготовки молодого покоління до вибору професії, спілкування в колективі, виконання соціальних функцій (Kulchitska 2011). У психолого-педагогічній практиці для позначення пізнавального інтересу подекуди зустрічаємо вужчі за значенням терміни «навчальний інтерес», або «інтелектуальний інтерес». Інтерес розглядається як емоційне зацікавлення суб'єкта дійсністю, а пізнавальний інтерес – як позитивне емоційне відношення індивіда до пізнання, її предметної та процесуальної сторін.

Пізнавальний інтерес матеріалізується в єдності таких важливих для розвитку особистості психічних якостей, як активний пошук, готовність дати оцінку, прогнозування тощо. В пізнавальний інтерес також уплетені такі емоційні прояви, як здивування, з якого й розпочинається процес пізнання, антиципація/очікування нового, переживання радості успіху тощо (рис. 2).

Пізнавальний інтерес, подібно мовленню, одночасно є психологічним механізмом реагування індивіда на навколишній світ, його зв'язку з іншими людьми, участі в повсякденному житті, самореалізації й самоствердження. У цьому сплаві психічних процесів і станів пізнавальний інтерес виступає важливою складовою частиною життєдіяльності людини, адже пізнавальний процес, що протікає під його впливом, – це своєрідний рух, який супроводжується подоланням труднощів сприймання нової інформації, її розуміння й інтеріоризації.

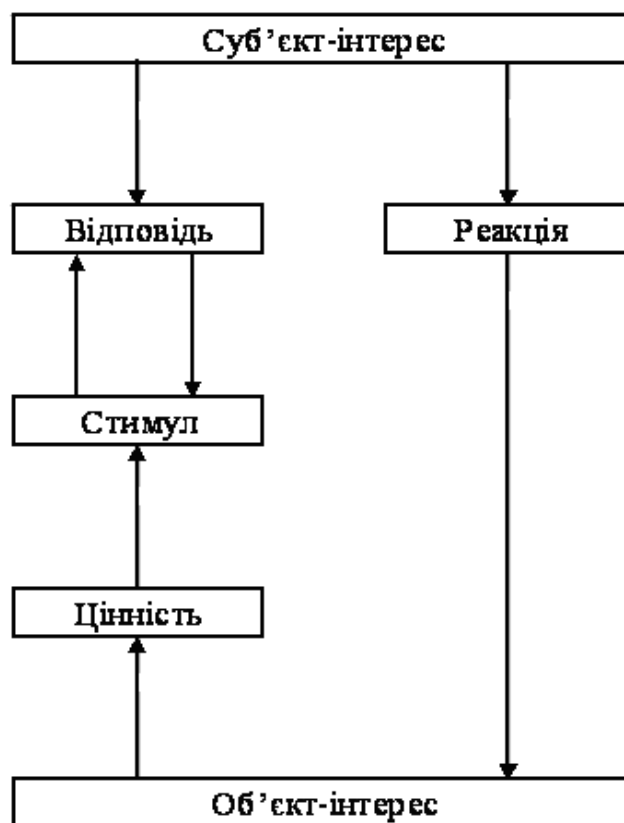

Рис. 2. Модель функціонування пізнавального інтересу

Тому пізнавальний інтерес виступає однією з найважливіших ланок мотивації навчальної діяльності. В роботі педагога виняткового значення набуває вміння бачити й розуміти індивідуальні особливості учнів, які найяскравіше проявляються в їхніх пізнавальних інтересах (Kulchitska 2013).

Вияснивши сутність інтересу та пізнавального інтересу як інформаційно-оцінювального механізму реалізації потреби, ми шукаємо відповідь на запитання: як це здійснює психіка людини. В. Д. Небиліцин виявив лімбічну систему мозку на рівні взаємодії лобних відділів кори й установив, що вона регулює сферу мотивацій та емоцій (Kulchitska 2000). Так було підкреслено фізіологічну та психічну спорідненість мотивацій та емоцій. За П. В. Симонівим, динаміка мотивації ґрунтується на фізіологічному механізмі активізації збережених у пам'яті енграм тих зовнішніх об'єктів, які адекватні мотивації. Таким чином ми робимо висновок про значення мови, її мовних кодів у формі енграм понять та образів для функціонування пізнавального інтересу.

Висновки

У педагогічній психології поняття «пізнавальний інтерес» поступово витіснило поняття «інтерес», на відміну від соціальної психології, де здебільшого використовується останнє.

Виникнення пізнавального інтересу пов'язане з потребою людини одержувати й оцінювати нову інформацію про середовище. Для наявності пізнавального інтересу мають значення пороги сприймання інформації, за межами яких пізнавальний інтерес згасає. Біохімічна, психологічна та педагогічна умови функціонування пізнавального інтересу виступають передумовами пізнавальної активності індивіда. Динаміка мотивації ґрунтується на фізіологічному механізмі активації збережених у пам'яті енграм тих зовнішніх об'єктів, які адекватні мотивації.

Ми підкреслюємо вирішальне значення мови та мовлення, мовних кодів у формі енграм понять та образів для функціонування мотиваційної сфери особистості як основи формування та розвитку пізнавальних інтересів. Для ефективності педагогічного процесу потрібно розділяти такі психологічні категорії, як пізнавальний інтерес, пізнавальна активність і пізнавальна діяльність.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні механізмів формування та розвитку пізнавальних інтересів особистості.

Література

References

1. Kulchytska, A. V., Chertkova A. E., Myskovets E. V. (2004). Posnavatielnye interesy studentov i ih aktivaciya [Cognitive interests of students and their activatio]. Norilsk: Norilskiy industrialnyy institute, 24–32.
2. Kulchytska, A. V. (2000). Aktyvizaciya piznavalnyh interesiv uchniv-vypusknikiv zahalnoosvitnih shkil: dys. kandydata psiholohichnyh nauk: 19.00.07 [Activation of cognitive interests of comprehensive school undergraduates: Ph.D. dissertation]. Kyiv, 21–30.

3. Kulchytska, A. V. (2011). Pisnavalnyy interes yak element osobystisnoyi aktyvnosti u navchalniy diyalnosti [Cognitive interest as an element of personality activity while education] *Henezha Buttia Osobystosti*. Kyiv: Informaciyno-analitychne ahenstvo, Vol. 2, 56–60.

4. Kulchytska, A. V. (2013). Playing / Toys as the Factor for Harmonization of the Development of a Child's Outlook. *Play and Playing in Early Childhood*. Zagreb: Croatia, 3, 137–141.

5. Neyrobiolohiya obuchieniya i pamiaty [Neurobiology of education and memory]. (1990). P. Simonov, Ed. Moscow: Nauka.

6. Vygotsky, L. S. (1996). Myshlieniye i rech': psiholohicheskiye issliedovaniya [Thinking and speech: psychological investigations]. Moscow: Labirint.

Людмила Малімон,

Алла Пашкіна

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
ur-l@ukr.net

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ МЕТОД КОНТЕНТ-АНАЛІЗУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІАГНОСТИКИ ЗАКОНОДАВЧО ДЕКЛАРОВАНИХ ЦІННОСТЕЙ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Received March, 14, 2014; Revised March, 16, 2014; Accepted March, 20, 2014

Анотація. Стаття присвячена проблемі ціннісно-нормативної регуляції професійної діяльності у системі державної служби. Проаналізовано поняття цінностей та їх вплив на індивідуальну та організаційну поведінку особистості. Охарактеризовано поняття організаційних цінностей, які формуються на перетині індивідуальної й організаційної свідомості і виступають потужним інструментом розвитку організаційної культури. Визначено, що базовими джерелами формування цінностей державної служби виступає законодавство України, в якому окреслено ціннісні вимоги до виконання професійної діяльності у цій сфері. Обґрунтовано доцільність використання психолінгвістичного методу контент-аналізу для вивчення аксіологічного змісту низки законодавчих документів, описано чітку процедуру його організації та проведення. Розроблено класифікатор контент-аналізу, реєстраційну картку (кодувальну матрицю), протокол результатів, інструкцію кодувальнику, список (каталог) проаналізованих документів. Отримані методом контент-аналізу результати піддано факторному аналізу, на основі якого виділено основні цінності галузевого законодавства у системі державної служби. Встановлено, що слідування декларованим цінностям – необхідна умова відповідності діяльності держслужбовців вимогам законодавства та статуту установи; водночас, особистісні цінності можуть слугувати додатковим стимулом для збільшення ефективності організаційної діяльності.

Ключові слова: організаційні цінності, державна служба, галузеве законодавство, контент-аналіз, факторний аналіз.

Malimon, Liudmyla, Pashkina, Alla. Psycholinguistic Content Analysis of Civil Service Employees' Values Ensured by Law.

The article deals with the value-normative regulation of professional work in the framework of state service. The concept of “values” and their impact on individual and organizational behavior of the